

Perry Anderson

Om Louis Althusser

Introduktion

Den brittiske marxisten Perry Anderson var länge mycket inspirerad av den franska marxistiske filosofen och kommunistpartimedlemmen Louis Althusser. Han bidrog i hög grad till att sprida Alhussers och Alhusserskolans tänkande till engelsktalande publik (via tidskriften *New Left Review* och dess bokförlag). Detta var också något som Perry Anderson fick mycket kritik för, bl a av den brittiske marxistiske historikern E. P. Thompson.*

Men Perry Anderson var inte okritisk mot Althusser och med tiden kom hans kritiska synpunkter att bli allt fler och allvarligare.

Nedan har vi samlat de flesta avsnitten om Althusser i Perry A:s bok *Om den västerländska marxismen* (1976) och uppföljaren *I den historiska materialismens spår* (1983), som även den ingår i den 1984 utgivna svenska utgåvan av "Om den västerländska". Detta gör det möjligt att även i viss mån följa hur Perry Andersons värdering av Althusser ändrades med tiden (även om han redan 1976 var betydligt mer kritisk än t ex 1971).

I anslutning till avsnitten nedan anges sidorna i svenska utgåvan av *Om den västerländska marxismen*

Martin F 12/10 2015

Sid. 54-55

[I de föregående avsnitten har Perry A redogjort för Ungern-revoltens (1956) konsekvenser för franska kommunistpartiet, PCF. Bl a lämnade Sartre partiet medan Henri Lefebvre, en annan enledande intellektuell drevs "till aktiv opposition och 1958 uteslöts han.". PA fortsätter:]

Under dessa år inträffade det lågvattenmärke som PCFs politiska passivitet under Algeriet-kriget innebar.

Den begränsade liberaliseringen inom partiet under sextioalet avslöjade emellertid att nya intellektuella krafter hade legat på tillväxt. Redan utgivningen av Cornus biografier över Marx och Engels från 1955 och framåt hade inneburit att Mehrings och Rjazanovs tradition flyttat till Frankrike.¹ Men det var utgivningen mellan 1960 och 1965 av Louis Alhussers arbeten, som signalerade en avgörande förändring av den intellektuella debattnivån inom partiet. För första gången artikulerades inom den franska kommunismens organisatoriska ram ett övergripande teoretiskt system, vars styrka och originalitet erkändes till och med av dess argaste motståndare. Alhussers inflytande spred sig snabbt efter 1965, både inom och utom PCFs led, och gav honom en unik ställning i partiets historia.² Men paradoxen i detta inflytande har varit dess utveckling tvärs emot den blygsamma politiska utvecklingen inom själva PCF. Den uttalat moderata karaktären hos 1960-talets västkommunism fick i själva verket sitt förnämsta uttryck i partiets program för en fransk "avancerad demokrati", medan PCF internationellt utmärkte sig genom sin fientlighet mot Kina och försvar av den ryska inställningen i den sino-sovjetiska konflikten. Alhussers arbeten var däremot explicit antihumanistiska vid en tid-

* Se Thompsons artikel [Om Alhussers kritik av franska kommunistpartiet](#) , samt [Om Edward Palmer Thompson](#).

¹ Auguste Cornu, *Karl Marx et Friedrich Engels*, Paris 1955-70. Hittills har det utkommit fyra delar som täcker perioden fram till 1846.

² Alhussers två största verk, *Pour Marx* och *Lire le Capital* kom några månader efter varandra, 1965.

punkt då den officiella franska partidoktrinen utbroderade humanismens dygder som ett gemensamt band mellan olika kontraktspartner (kommunister, socialister, katoliker) vid uppbyggandet av en avancerad demokrati och det sovjetiska partiet gjorde ”Allt för människan” till masslogan, och hans sympatier för Kina var nödortfört dolda. Återigen blev det således en markerad vridning i relationen mellan teori och praktik i PCF; medan den senare förut varit kärvt ”ordodox” mot den förras ”liberala” böjelser var rollerna nu omvända, och den förra förespråkade fasthet mot den senares slapphet. I den nya situationen sammanföll emellertid PCFs liberalisering, avsedd att lugna dess partners och allierade, med Althusserns medvetna personliga ansträngning att undvika en frontalkollision. I det avseendet liknade Althusserns ställning inom det franska partiet Lukács' i ungerska kommunistpartiet efter den sovjetiska interventionen 1956. I bägge fallen rörde det sig om betydande intellektuella med djupa rötter i den kommunistiska rörelsen, som vägrade att lämna den eller bryta med den och gjorde en underförstådd överenskommelse med partiet att hålla tyst i politiska frågor, om deras teoretiska arbete (vilka dess yttersta praktiska konsekvenser än var) lämnades ostört. En sådan ömsesidig anpassning förutsatte en anseelig självständig prestige hos teoretikerna i fråga och möjliggjorde en taktisk samexistens som det låg i respektive partiorganisations intressen att inte bryta. Den oklarhet och de påfrestningar som detta slags band innebar var lika uppenbara, särskilt i fallet med Althusser och PCF med dess brist på tvångsmedel.

Sid. 80-89

En inte mindre drastisk, men skarpt kontrasterande omstrukturering av Marx ägde rum hos Althusser och hans skola. Ehuru mindre filologiskt explicit var den den mest omfattande retroaktiva assimileringen av allt som kunde tillhöra en förmarxistisk filosofi i marxismen. Här var det Spinoza som utnämndes till Marx' föregångare. För Althusser innebar ”Spinozas filosofi en teoretisk revolution utan tidigare motstycke i filosofins historia; den är utan tvivel den största filosofiska revolutionen i alla tider”.³ Nästan alla nya begrepp och accentueringar i Althusserns marxism, utom de som importerats från de samtida disciplinerna, är i själva verket direkt hämtade från Spinoza. Den kategoriska skillnaden mellan ”kunskapsobjekt” och ”verkliga objekt” härrörde direkt från Spinozas berömda distinktion mellan *idé* och *ideatum*.⁴ Den dolda monism som förenade de två polerna i denna dualism var också de troget hämtade från Spinoza: Althusserns ”produktionens allmänna väsen”, som var gemensamt för både tanke och verklighet, var inget annat än en översättning av Spinozas maxim *ordo et connexio idearum rerum idem est, ac ordo et connexio rerum* (Idéernas ordning och samband är desamma som tingens ordning och samband).⁵ Althusserns radikala avskaffande av det filosofiska problemet hur kunskap och sanning kan garanteras följde Spinozas uttalande *Veritas norma sui et falsi* – den logiska konsekvensen av all rigorös monism.⁶ På liknande sätt

³ *Reading Capital*, I, s 137. Det implicita primat som Spinoza tilldelades över Marx hade faktiskt i det här fallet framstående företrädare inom Andra internationalen. Plechanov ansåg att marxismen i huvudsak var en variant av ”spinozismen”, och skrev att ”Marx' och Engels' spinozism är materialismen i dess moderna form”. Se *Fundamental Problems of Marxism*, London 1929, s 10-11. Dessa formuleringar har starkt angripits av Colletti, för vilken ”Plechanov var en av dem som betraktade Marx som enbart en utvidgning och tillämpning av Spinoza”; se *From Rousseau to Lenin*, London, NLB 1972, s 71. I SSSR anslöt sig Deborin och hans elever på tjugotalet till Plechanovs syn på Spinoza som en ”Marx utan skägg”. En poäng värd att notera är, att medan Marx i stort sett var obekant med Kants och Descartes' verk hade han ingående läst Spinoza i sin ungdom. Ändå finns det få tecken på att han påverkades av honom i någon större utsträckning. Bara en handfull referenser till Spinoza av helt banalt slag kan återfinnas i Marx' arbeten.

⁴ *Reading Capital*, I, s 50, är uttryckligt på den punkten. För Spinoza, *Idea vera est diversum, quid a suo ideato: nam aliud est circulus, aliud idea circuli* (De Emendatio Intellectus). ”En sann idé är annorlunda än sitt föremål: ty cirkeln är en sak, idén om cirkeln något annat.”

⁵ Jämför *For Marx*, s 196; *Reading Capital*, s 216 och *Ethica II*, Proposition VII.

⁶ *Reading Capital*, I, s 73 f. ”Sanningen är kriteriet både på sig själv och på falskhet”, *Ethica II*, Prop. XLIII, Scholium.

var det centrala begreppet ”strukturell kausalitet” i Att läsa Kapitalet använt om produktions-sätten en sekulariserad version av Spinozas uppfattning av Gud som ett *causa immanens*.⁷ Framför allt gällde det Althusserns passionerade angrepp på den omedelbara erfarenhetens ideologiska illusioner i motsats till den vetenskapliga kunskap som bara teorin kan nå fram till, och på alla föreställningar om människor eller klasser som medvetna historiska subjekt, istället för ofrivilliga ”bärare” av sociala relationer. Allt detta var en exakt upprepning av Spinozas fördömande av *experientia vaga* som källan till alla misstag, liksom dennes obönhörliga betonande att urtypen för en viltvarelse var människornas tro att de hade en fri vilja, när de i själva verket ständigt styrdes av lagar som de var omedvetna om: ”Deras frihetsföreställning är helt enkelt bristande kunskap om någon orsak till sitt handlande.”⁸ Spinozas oförsonliga determinism slutade med konstaterandet att också i det minst förtryckande samhället kunde man inte bli kvitt illusionen: ”De som tror att ett folk, eller människor som splittras i offentliga angelägenheter, kan förmås att leva enligt förnuftet drömmer enbart om poetens gyllene tidsålder eller om en saga.”⁹ Althusser skulle också acceptera denna slutsats: även i ett kommunistiskt samhälle skulle människorna fortfarande vara genomsyrade av ideologins fantasibilder som ett nödvändigt medium för sin spontana erfarenhet. ”De mänskliga samhällena utsöndrar ideologin som ett element och en atmosfär som är outhärliga för att de skall kunna andas”.¹⁰ Det systematiska införlivandet av Spinoza i den historiska materialismen som Althusser och hans elever genomförde var det intellektuellt mest ambitiösa försöket att skapa en tidigare filosofisk föregångare till Marx och därifrån utveckla helt nya teoretiska riktlinjer för den samtida marxismen.¹¹ Bara i ett avseende vände sig Althusser i annan riktning för att finna betydelsefulla insatser i filosofins historia. Spinozas relativa likgiltighet för historien fick Althusser att komplettera sin släkttavla över Marx med en sekundär härstamning från Montesquieu, i en relation som i mycket påminde om Kants relation till Rousseau hos Colletti. Montesquieus *Lagarnas anda* tillerkändes av Althusser den banbrytande upptäckten av föreställningen om en samhällelig totalitet som ”i sista instans bestämdes” av en inom den dominerande nivå, vilket senare skulle ges vetenskaplig grundval av Marx i *Kapitalet*.¹²

Detta är de tydligaste och mest inflytelserika exemplen inom västmarxismen på successiva utflykter till tiden före Marx. De uttömmar emellertid inte listan. Goidmann har som bekant i *Den dolda guden* utnämnt Pascal till den dialektiska teorins viktigaste föregångsman.¹³ Lefebvre valde i sin ungdom Schelling till filosofisk stamfader¹⁴ på ett djupare och mer indirekt sätt var Adorno och Horkheimer antagligen också inspirerade av Schelling, då de

⁷ *Reading Capital*, s 187-89. Deus est omnium rerum causa immanens, non vero transiens (”Gud är den immanenta, inte den transienta orsaken till allt”); *Ethica I*, Prop XVIII.

⁸ *Haec ergo est eorum libertatis idea, quod suarum nullam cogniscant causam; se Ethica II, Prop XXXV, Scholium*. Fjärde delen av *Ethica* har ju titeln *De servitute humana, seu de affectum viribus* – ”Om människans slaveri eller känslornas kraft”, ett centralt tema i hela Althusserns verk, om man byter ”känslor” mot ”ideologi”. Se *For Marx*, s 245-248, *Reading Capital* s 180.

⁹ Spinoza: *Tractatus Theologico-politicus I*, 5.

¹⁰ *For Marx*, s 245.

¹¹ (Sedan detta skrevs har Althusser för första gången erkänt sin tacksamhetsskuld till Spinoza. Se *Elements d'Autocritique*, Paris 1974, s 65-83. Hans beskrivning av den är emellertid vag och allmän och saknar karaktéristiskt nog textreferenser. Därför avslöjar den inte den omfattning och konsekvens med vilken Spinozas värld överförts till hans eget arbete. En grundligare filologisk studie skulle lätt avslöja detta.)

¹² *Politics and History*, London; NLB 1973, s 52-53.

¹³ *The Hidden God*, London 1964, s 243-44, 251-52, 300-02. Goidmann hade tidigare utvalt Kant som central föregångare till den marxistiska totalitetsuppfattningen, se Immanuel Kant, London: NLB 1971.

¹⁴ *La Somme et Le Reste*, s 415-24. Den episoden, som i sig inte är viktig för Lefebvres senare arbeten, är i andra avseenden särskilt avslöjande för de större mönstren hos denna tradition. Lefebvre berättar att han och Politzer intensivt upplevde bristen på lämpliga föregångare och därför medvetet försökte finna en sådan – så småningom föll valet på Schelling.

införde begreppet ”fallen natur” i marxismen.¹⁵ Marcuse för sin del återopade Schillers estetik i sin uppfattning av det framtida kommunistiska samhället.¹⁶ I vissa fall kunde åter en enda filosof hyllas av flera olika tänkare inom den västmarxistiska traditionen. Exempelvis Nietzsche, som var anatema för Lukács, skulle paradoxalt nog hyllas av Adorno och Sartre, Marcuse och Althusser.¹⁷ Men det kanske mest slående exemplet på en osynlig regelbundenhet som genomsyrar hela det väst-marxistiska fältet, trots de tillspetsade interna kontrasterna och motsättningarna inom det, är fallet Gramsci. Ty Gramsci var den ende store teoretikern i väst som inte var filosof utan politiker. Inget rent professionellt intresse kunde ha fått honom att söka en föregångare till Marx. Ändå organiserade också han sitt mest självständiga verk kring en sådan föregångare – Machiavelli. För Gramsci var den förmarxistiska periodens stamfader inte nödvändigtvis en klassisk filosof, utan en politisk teoretiker som han själv. Men den omfattning och det sätt på vilket Gramsci lånar från Machiavelli är fullt jämförbart med andra tänkare inom västmarxismen. Också han tog både termer och teman direkt från florentinarens verk och införde dem i sitt eget. I *Anteckningar från fängelset* blir själva det revolutionära partiet en modern version av ”Fursten”, vars enande makt Machiavelli åkallade. Reformismen tolkas som ett ”korporativt” synsätt som hos de italienska städerna, vilkas splittrade trångsynthet Machiavelli kritiserade. Problemet med ett ”historiskt block” mellan proletariatet och bondeklassen får sin förebild i hans planer för en florentinsk folkmilis. Det borgerliga styrets mekanismer analyseras genom gående i de båda skepnaderna ”makt” och ”list”, de två varianterna av Machiavellis Kentaur.¹⁸ Statssystemens typologi härstammar från hans treenighet av ”territorium”, ”auktoritet” och ”samtycke”. För Gramsci kunde Machiavellis tänkande ”också kallas 'praktikens filosofi’”¹⁹ – Gramscis fängelsebeteckning för marxismen. Således bekräftar också den störste och minst typiske av dess representanter de regler som genererar västmarxismen.

Den operativa enhet som avgränsar västmarxismen som helhet, med dess allmänna tyngdpunktsförskjutningar, är naturligtvis inget hinder för subjektiva skiljelinjer och skarpa motsättningar inom den. Dessa har i själva verket bidragit till mycket av den inre vitaliteten och mångfalden hos traditionen, så snart dess yttre gränser blivit historiskt fastställda. Det är emellertid karakteristiskt för västmarxismen att den aldrig producerat någon noggrann och detaljerad karta över sitt eget intellektuella landskap. Denna brist var en logisk följd av ett av de mest slående och paradoxala dragen hos den nya teoretiska kultur som utvecklades efter 1920 – dess bristande internationalism. Också det innebar ett markant avsteg från den klassiska marxismens läror. Vi har sett hur Marx och Engels själva korresponderade och diskuterade med socialister över och utanför hela Europa. Andra internationalens teoretiker var mycket fastare rotade i sina nationella politiska sammanhang än den historiska materialismens grundare; men också de utgjorde en integrerad enhet av internationell socialistisk debatt. I nästa generation efter Marx och Engels utgör kanske mottagandet av Labriolas verk det mest talande exemplet på den tidens kontinentala kommunikation. Labriola, som var den förste marxistiske teoretikern från den politiskt underutvecklade och bortglömda sydeuropeiska zonen, blev oerhört snabbt känd, från Paris till S:t Petersburg. Hans första stora essä rekommenderades 1895 av Sorel till *Le Devenir Sociale* i Frankrike. Inom ett år hade Kautskys tidning *Die Neue Zeit* i Tyskland noterat och välkomnat den; 1897 publicerade Plechanov en lång recension av Labriolas skrifter i *Novoe slovo* i Ryssland; några månader

¹⁵ Återupptäckten av detta ockulta begrepp inom den tyska vänsterkulturen återstår att utforska. Antagligen var det Ernst Bloch som först intresserade sig för det.

¹⁶ *Eros and Civilisation*, s 185-93.

¹⁷ Jämför Lukács, *Die Zerstörung der Vernunft*, Berlin 1953, s 244-317 (den enda utförliga behandlingen) med kommentarerna i Adorno, ”Letters to Walter Benjamin”, *New Left Review*, nr 81 (september-oktober 1973), s 72; Sartre, *Saint Genet*, London 1964, s 346-50, Marcuse, *Eros and Civilisation*, s 119-24; Althusser, *Lenin and Philosophy*, s 181.

¹⁸ Gramsci, *Prison Notebooks*, London 1971, särskilt 125-43, 147-48 och 169-75.

¹⁹ *Prison Notebooks*, s 248.

senare bad Lenin sin syster att översätta dem till ryska och 1898 utkom också en rysk översättning. Nästa generation marxister utgjorde om möjligt en ännu mer internationalistisk samling tänkare och aktivister, vilkas passionerade teoretiska debatter i stor utsträckning grundade sig på ett ingående studium av varandras arbeten. Kontroversen kring Luxemburgs *Kapitalets ackumulation* är ett slående exempel. Det var naturligtvis denna bakgrund som gjorde den disciplinerade tillkomsten av Tredje internationen till en kulminering av och samtidigt en brytning med arbetarrörelsens tidigare historiska erfarenheter på kontinenten.

Med ”socialismens seger i ett land” i Sovjetunionen, Kominterns gradvisa byråkratisering och till slut de nationalistiska synsätt som under och efter andra världskriget präglade den europeiska kommunismen, inträffade en fundamental förändring i själva ramen för den marxistiska diskussionen. Denna började nu i allt högre grad föras inte bara avskuren från politisk aktivitet utan också från varje internationell horisont. Teorin drog sig tillbaka in i nationella enklaver, isolerade från varandra av relativ likgiltighet eller bristande kunskap. Denna utveckling var så mycket märkligare som den överväldigande majoriteten av de nya teoretikerna som vi har sett var akademiska specialister på högsta nivå i sina respektive universitetssystem, i princip idealiskt utrustade med både språk och tid för ett seriöst studium av intellektuella system utanför sin egen nation. Och ändå var filosoferna i denna tradition – komplicerade och svårtillgängliga i sitt skrivsätt som aldrig förr – nästan utan undantag ytterst provinsiella och oinformerade om grannländernas teoretiska kultur. Förvånande nog finns det inom västmarxismens samlade produktion inte en enda seriös värdering eller ingående kritik som en betydande teoretiker gjort av någon annan, och som redovisar en grundlig textkännedom eller åtminstone minimal analytisk behandling. På sin höjd förekommer ogrundat förtal eller tillfälliga rekommendationer, båda lika ytliga och illa lästa. Typiska exempel på denna ömsesidiga slapphet är de få vaga anmärkningar Sartre riktade mot Lukács; Adornos spridda och anakronistiska utfall mot Sartre; Collettis giftiga invektiv mot Marcuse; Althusserns amatörmissiga sammanblandning av Gramsci och Colletti; Della Volpes kategoriska avfärdande av Althusser.²⁰ Alla är de tillfälliga kommentarer i arbeten vilkas huvudsyfte är annat. Det finns inom västmarxismen inget exempel på att en tänkare eller skola teoretiskt engagerat sig i eller gått till angrepp mot en annan – än mindre allmänt behärskat traditionen i internationell skala. Detta gäller till och med mellan lärare och disciplin; exempelvis åtföljdes Goldmanns tacksamhetsskuld till den tidige Lukács aldrig av det minsta kritiska intresse för eller studium av dennes senare verk. Resultatet av denna allmänna sockenmentalitet och likgiltighet gentemot utomnationellt tänkande blev att varje systematisk självinsikt om västmarxismens utseende förhindrades. Varje teoretikers bristande kännedom om den andre höll det faktiska systemet av likheter och olikheter dem emellan i ett ogenomträngligt mörker.

Det innebär inte att det inte gjordes några försök att dra upp klara stridslinjer inom västmarxismen. På sextiotalet gjordes åtminstone två sådana av Althusser respektive Colletti. Båda baserade sig på en urskillningslös hopklumpning av alla andra system utom deras eget till ett enda filosofiskt block, och förkastade detta som härstammande från och fördärvat av Hegel, samtidigt som de hävdade att endast deras eget verk direkt anknöt till Marx. I övrigt var emellertid de båda framställningarna av marxismens utveckling sedan tjugotalet inbördes oförenliga, eftersom Althusserns kategorier uttryckligen innefattade Colletti i den hegelianska tradition han förkastade, medan Colletti hänförde Althusser till det hegelianska arv han fördömde. Av dessa rekonstruktioner var Althusserns bredare och mer omfattande. För honom kunde Lukács, Korsch, Gramsci, Sartre, Goldmann, Della Volpe och Colletti alla klassificeras som varianter av ”historicismen” – en ideologi där samhället blev en cirkulär ”expressiv” totalitet, historien ett sammanhängande linjärt tidsflöde, filosofin en medvetenhet om den

²⁰ Sartre, *The Problem of Method*, s 21, 37-39, 52-54; Adorno, *Negative Dialectic*, London 1973, s 49-51; Colletti, *From Rousseau to Lenin*, s 128-40; Althusser, *Reading Capital*, s 134-38; Della Volpe, *Critica dell'ideologia Contemporanea*, Rom 1967, s 25-26n, 34-35n och 37n.

historiska processen, klasskampen en kamp utkämpad av kollektiva ”subjekt”, kapitalismen ett universum som väsentligen kännetecknades av alienation och kommunismen ett tillstånd av sann humanism, fri från alienation.²¹ Merparten av dessa teser, hävdade Althusser, härstammade från Hegel, förmedlad av Feuerbach och den unge Marx' skrifter. Den historiska materialismens vetenskapliga teori hade grundats genom en radikal brytning med dem, av Marx i *Kapitalet*. Collettis rekonstruktion hade ett mer begränsat fokus, men om möjligt ännu större räckvidd: för honom förenades den tidige Lukács, Adorno, Marcuse, Horkheimer och Sartre av en gemensam attack mot vetenskapen och förnekelse av materialismen, vilket låg inbyggt i påståendet att motsättningen är en princip som hör till verkligheten snarare än till förnuftet – medan den dialektiska materialism till vilken den senare Lukács och Althusser bekände sig enbart var en naturalistisk version av samma förtäckta idealism. Båda härstammade från Hegels metafysiska kritik av intellektet, vars syfte var ett filosofiskt tillintetgörande av materien.²² Denna kritik hade blivit fatalt missförstådd och godtagen av Engels i *Anti-Dühring* och grundlagt en utvecklingslinje som skulle bli ett fullständigt avsteg från Marx rationella och vetenskapliga materialism, så som den kom till uttryck i den logiska metoden i *Kapitalet*.

Vilket värde kan man tillmäta dessa två prestationer? Det står klart att både de dessa volpeska och althusserianska skolorna har vissa gemensamma drag som skiljer dem från andra system inom västmarxismen. Deras fientlighet mot Hegel (som utvecklades tidigare och grundligare i det dessa volpeska systemet), avskiljer dem tydligast från en tradition som i dominerande grad drogs till Hegel. Samtidigt hade de gemensamt en aggressiv, förnyad betoning av marxismens vetenskapliga karaktär, av Kapitalets särställning inom Marx' eget författarskap och av den oöverträffade betydelse som Lenins politiska tänkande hade. Båda representerade de en våldsam reaktion mot tidigare teoretiska strömningar som förnekade eller ignorerade många av den klassiska traditionens påståenden. Men dessa särdrag räcker inte för att dela in hela den europeiska marxismen efter 1920 i två motsatta grupper. De polariseringar som Althusser och Colletti föreslår är alldeles för grova och avfärdande, baserade på alltför få jämförande studier för att ge någon seriös uppfattning om de komplicerade konstellationerna av filosofiska strömningar inom västmarxismen, inklusive deras egna. Det skulle inte ens vara tillfyllest att tala om ett mer subtilt och kontinuerligt spektrum, istället för en stark polarisering av system. Ty de individuella teoretikernas inställning har ofta sammanfallit med eller överlappat varandra på ett förvirrande sätt, utifrån mycket olika utgångspunkter, vilket gjort det omöjligt att hänföra dem till någon särskild filosofisk ståndpunkt. Oförenligheten hos de typologier som Colletti och Althusser presenterar ger i sig en antydning om den logiska motsägelsen hos de två. Således brännmärkte Althusser alienationstemat som ärkehegelianskt och betraktade dess förkastande som en förutsättning för en vetenskaplig materialism, men Colletti behöll, trots att hans attack mot Hegel var både radikalare och grundligare dokumenterad än Althusser, alienationsbegreppet som centralt för den mogna Marx och för den historiska materialismen som vetenskap. Omvänt koncentrerade Colletti sin intensivaste eldgivning mot materiens dialektik hos Hegel som den religiösa hörnstenen i dennes idealism och det mest ödesdigra arvet till senare socialistiskt tänkande, medan Althusser valt ut samma aspekt som den enda kärna till vetenskaplig insikt marxismen ärvt av Hegels verk.

Dessutom sträcker sig dessa varandra korsande linjer långt bortom dessa båda kombattanter. Mycket i Althusser system har tillkommit i polemik mot Sartre, som under sextioalet dominerade i Frankrike, medan det mesta av Collettis polemik riktade sig mot Frankfurt-skolan, som temporärt dominerade i Italien under samma tid. Ingen av dem tycks ha ägt någon

²¹ Se *Reading Capital*, s 119-43.

²² *Marxism and Hegel*, s 181-98. Althusser val av naturdialektiken som det enda värdefulla att utvinna ur Hegels verk, omdöpt till ”process utan subjekt”, utsätter honom för Collettis kritik. Se *Lenin and Philosophy*, s 117-19.

ingående kännedom om den andres huvudmotståndare, vilket ledde till att båda var omedvetna om vissa diagonala likheter mellan dem. Collettis växande intresse för marxismens dualism som ”vetenskap och revolution”, teori både för kapitalismens objektiva lagar och proletariats subjektiva förmåga att störta det produktionsätt som det självt utgjorde en strukturell del av²³ låg i själva verket mycket nära utgångspunkten för Sartres forskning. De ofrivilliga likheterna mellan Althusser och Adorno till synes ett synnerligen omaka teoretikerpar – var ännu mera påfallande. Frankfurtskolan var från starten mer genomsyrad av hegeliantskt inflytande än någon annan i Europa. Adornos marxism representerade under sextioalet en extrem version av skolans avhållsamhet från varje diskussion av klasser och politik – just de ämnen som Althusserns marxism gav formell prioritet. Ändå reproducerar Adornos Negativ dialektik, som först utvecklades vid föreläsningar i Paris 1961 och fullbordades 1966, hela serien av motivkretsar i Althusserns *För Marx och Att läsa Kapitalet*, som kom 1965, för att inte tala om andra i Collettis Hegel och marxismen från 1969. Bland mycket annat fastslog således Adorno objektets absoluta kunskapsteoretiska primat, frånvaron av något allmänt historiskt subjekt, och ihålligheten hos begreppet ”negationens negation”. Han angrep den filosofiska koncentrationen på alienation och reifikation som en modeideologi med närmast religiöst språk; kulten av den unge Marx' arbeten på bekostnad av Kapitalet; de antropocentriska historieuppfattningarna och den humanistiska retorik som åtföljde dem; myterna om arbetet som den enda källan till socialt välstånd, utan hänsyn till den materiella natur som är en ofrånkomlig beståndsdel av det.²⁴ Adorno skulle till och med ordagrant återge Althusserns åsikt att teorin är en särskild sorts praktik (”teoretisk praktik”), och att begreppet praktik i sig måste definieras av teorin.

”Teorin är en form av praktik”, skrev Adorno, och ”praktiken själv ett påtagligt teoretiskt begrepp”.²⁵ Den utpräglade teoreticismen hos dessa uttalanden, som i praktiken avfärdar hela det materiella problemet med enheten mellan teori och praktik som dynamisk länk mellan marxismen och den revolutionära masskampen genom att redan från början betrakta dem som språkligt synonyma, kan ses som ett allmänt motto för västmarxismen efter andra världskriget. De visar på den underliggande samhörighet som utmärker också de mest olikartade intellektuella positionerna inom den.

Ty i övrigt var naturligtvis Althusserns och Adornos teorisystem oerhört olika vad gäller problemställning och inriktning. Den märkliga samtida förekomsten av vissa viktiga teman i deras skrifter är bara ett tecken på att en vag, binär kontrast mellan hegeliantska och antihegeliantska skolor är fullständigt otillräcklig för att ge en exakt positionsbestämning av de olika skolorna inom västmarxismen, eller sambandet mellan dem. Själva mångfalden i de filosofiska förgreningar som ovan diskuterats, och som innefattade inte bara Hegel utan också Kant, Schelling, Spinoza, Kierkegaard, Pascal, Schiller, Rousseau, Montesquieu och andra, förhindrar ett sådant företag. De länkar som förbinder varje teoretiker med olika sektorer av den borgerliga samtida kulturen komplicerar ytterligare problemet vad gäller inbördes släktskap och antagonism. De betingades och reglerades i sin tur av den politiska situationen i de skilda länderna.

Sid 98-101

Den centrala plats som tilldelas Freud i Marcuses utveckling av ett nytt teoretiskt perspektiv inom marxismen skulle paradoxalt nog också karakterisera Althusserns. Urvalet och

²³ Se till exempel *From Rousseau to Lenin*, s 229-36.

²⁴ Se *Negative Dialectic*, s 183-84, 304, 158-60, 190-92, 67, 89 och 177-78. Det bör noteras att Adornos betoning av objektets primat är minst lika sökt som Collettis, vilket gör den senares allmänna angrepp på Frankfurtskolan verkningslöst i detta avseende.

²⁵ *Stichworte*, Frankfurt 1968, s 171; *Negative Dialectic*, s 144.

användningen av psykoanalytiska begrepp var emellertid mycket annorlunda i dennes fall.

Där Marcuse använde sig av Freuds metapsykologi för att formulera en ny instinktsteori, tog Althusser över Freuds föreställning om det omedvetna för att konstruera en ny *ideologiteori*. Althusserns radikala brytning med den historiska materialismens traditionella uppfattningar låg i hans kategoriska påstående att ”ideologin inte har någon historia”, eftersom den, likt det omedvetna, är ”orörlig” till sin struktur och funktion i de mänskliga samhällena.²⁶ För detta påstående hämtade han genom en analogi stöd från Freud, för vilken det omedvetna var ”evigt”. Ideologin var för Althusser en uppsättning mytiska eller illusoriska avbildningar av verkligheten, vilka uttrycker människornas imaginära förhållande till deras verkliga livsvillkor, och något som ingick i deras omedelbara erfarenhet. Som sådan var den ett omedvetet system av bestämmningar mer än den medvetandeform den vanligtvis uppfattades som. Ideologins permanens som upplevt illusionsmedium var i sin tur en nödvändig konsekvens av dess sociala funktion att binda samman människorna i samhället, genom att anpassa dem till de objektiva villkor som det dominerande produktionssättet tilldelat dem. Ideologin var således det oundgängliga kitt som höll samhället samman under alla historiska perioder. För Althusser var orsaken till att den var ofrånkomlig som en samling falska föreställningar och avbildningar det faktum, att alla samhällsstrukturer definitionsmässigt var ogenomskådliga för de individer som uppbar poster inom dem.²⁷ All ideologis formella struktur var i själva verket en oföränderlig omkastning av denna verkliga relation mellan samhällsformationerna och individerna inom dem. Varje ideologis grundläggande mekanism gick nämligen alltid ut på att konstituera individerna till imaginära ”subjekt” centra för fria initiativ – i samhället för att säkerställa deras reella underkastelse under samhällsordningen, som dennas blinda bärare eller offer. Religionen i allmänhet (människans ”bindning” till Gud) och kristendomen i synnerhet utgjorde i det avseendet urtypen för all ideologis effekter – att kraftigare inpränta illusionerna om frihet för att garantera nödvändighetens fortgång. Spinoza hade tidigare och mer ingående än Marx beskrivit denna ideologis karakteristiska verkan, särskilt vad gällde religionen. Men ideologins omedvetna natur kunde idag relateras till och förbindas med Freuds vetenskapliga begrepp om det psykiskt ”omedvetna”, i sig ”initierat” av de ideologiska former vilka utmärker familjen som objektiv struktur.²⁸ Slutligen innebar ideologins transhistoriska ställning som omedvetet medium för upplevd erfarenhet att dess system av misstag och illusioner skulle överleva till och med i ett klasslöst samhälle för att ge en vital sammanhållning även åt den kommunistiska samhällsstrukturen. Ty också denna struktur skulle vara osynlig och ogenomtränglig för individerna i den.²⁹ Marxismen som vetenskap skulle aldrig överensstämma med de idéer och föreställningar massorna hade under kommunismen.

Slutsatsen i Sartres verk uppvisar vissa märkliga likheter med dem som finns underförstådda hos Althusser. Men det centrala tema som skiljer Sartres system från de övriga är kategorin *knapphet*. Själva termen myntades under upplysningen av den italienska filosofen Galiani, som först formulerade värdet som ett förhållande mellan nytta och knapphet (*rarietà*) i varje ekonomiskt system.³⁰ Denna tekniska definition av knapphet omnämndes flyktigt av Ricardo,

²⁶ *Lenin and Philosophy*, s 151-52.

²⁷ Se framför allt ”Théorie, pratique théorique et formation théorique. Idéologie et lutte idéologique”, en text som i bokform hittills endast kommit ut i spansk översättning: *La Filosofía como Arma de la Revolución*, Córdoba 1968, s 221-73. Dess teser är entydiga: ”I ett samhälle utan klasser har, precis som i klassamhället, ideologin funktionen att säkra bandet mellan människorna i deras olika existensformer, individernas relation till sina uppgifter så som de fastställts av samhällsstrukturen ... ideologins deformation är samhälleligt nödvändig som en funktion av själva den sociala helhetens natur: mer specifikt, som en funktion av att den bestäms av sin struktur, som gör denna sociala enhet ogenomskådlig för de individer som intar sina av strukturen bestämda platser i den. Den representation av värden som krävs för social sammanhållning är nödvändigtvis mytisk på grund av den samhällsstrukturens ogenomskådlighet”. (s 54-55).

²⁸ *Lenin and Philosophy*, s 160-65.

²⁹ *For Marx*, s 232; *La Filosofía como Arma de La Revolución*, s 55.

³⁰ Fernando Galiani: *Dalla Moneta*, Milano 1963: ”Värdet är således ett förhållande; och det består av två för-

ignorerades praktiskt taget av Marx och dök så småningom upp som central kategori i den neoklassiska ekonomin efter honom. Sartres användning av termen hade emellertid praktiskt taget inget gemensamt med Galianis. Den senare trodde att människans ursprungliga tillstånd var ett liv i överflöd; de mest användbara föremålen var också de i naturen rikast förekommande.³¹ Marx var mer tvetydig i sin syn på saken. Samtidigt som han ibland antydde ett primitivt knapphetstillstånd,³² räknade han vanligtvis med ett ursprungligt överflöd hos naturen i förhållande till de blygsamma mänskliga behoven före civilisationens uppkomst.³³ Vidare innehöll hans värdeteori inga som helst referenser till knapphet till skillnad från Ricardo som åtminstone nämner begreppet. För Sartre å andra sidan var knapphet ”den fundamentala relationen” och ”möjlighetens förutsättningar” i människans historia; på en gång utgångspunkten för och den ”passiva motorn” i all historisk utveckling. Det existerade ingen ursprunglig enhet mellan människa och natur: tvärtom förutbestämde existensen av knapphet redan från början naturen till ”människans negation”, och historien omvänt till anti-natur. Kampen mot knappheten var orsak till arbetsdelningen och därmed till kampen mellan klasserna. Därmed blev människan själv människans negation. Våldet, det ständiga förtrycket och utsugningen i alla kända samhällen var således internaliserad knapphet.³⁴ Den naturliga världens herravälde över människorna och de inre motsättningar som uppkommer vid deras

Sid 163-168

[Detta och följande avsnitt är från ”I den historiska materialismens spår” som skrevs 1983]

Den historiskt centrerade marxistiska kultur som vuxit fram i den engelsktalande världen har slutligen inte förblivit begränsad till de egna provinserna. Den teoretiska hopkopplingen mellan historieskrivning och filosofi som jag i mitten av sjuttioalet väntade mig inträffade punktligt, om än med en kraft som långt överträffade mina förväntningar. Edward Thompsons långvariga och lidelsefulla polemik mot Louis Althusser, *Teorins elände*, vände – oåterkalleligen – ett intellektuellt blad. Hur vi än värderar den dispyten är det i fortsättningen omöjligt för marxister att, som de under många år gjorde på båda sidor, fortsätta som om deras historia och teori var två åtskilda mentala världar med föga mer än tillfällig och mild nyfiken turism mellan dem. Teorin är nu historia med ett allvar och en skärpa som den aldrig tidigare har varit, på samma sätt som historien är teori med allt vad det kräver i en mening som normalt

hållanden, betecknade nytta och knapphet.” (s 39). Hans användning av termen antogs senare av Condillac. Ricardo säger: Varorna, som äger nytta, får sitt utbytesvärde från två källor: från sin knapphet och från den mängd arbete som krävs för att skaffa dem. Se *The Principle of Political Economy and Taxation*, London, 1971 års uppl, s 56. I praktiken ignorerade emellertid Ricardo knappheten i sin värdeteori eftersom han ansåg den tillämplig enbart för begränsade kategorier av lyxvaror (skulpturer, målningar, vin).

³¹ Den här världen är så inrättad till vårt bästa att nyttan i allmänhet aldrig sammanfaller med knappheten ... Det som krävs för att upprätthålla livet över hela världen är så ymnigt spritt att det är av föga eller inget värde.” *Dalla Moneta*, s 47.

³² I *Den tyska ideologin* skrev Marx att ”produktivkrafternas utveckling är en absolut nödvändig praktisk förutsättning, för utan den blir knappheten bara förallmänligad (nur der Mangel verallgemeinert) och med fattigdomen (Notdurft) skulle kampen om det nödvändigaste upprepas och all gammal smörja återuppstå” Se *Werke*, vol 3, s 34-35. Denna passage citerades senare av Trotskij i hans analys av orsakerna till stalinismens uppkomst i Ryssland, där han gjorde knappheten (nuzjda) till en central kategori i förklaringen. Se *The Revolution Betrayed*, New York, s 56-60.

³³ Det mest representativa uttalandet återfinnas kanske i *Grundrisse*: ”Ursprungligen (är) naturens gåvor rikliga, eller åtminstone färdiga att bara lägga beslag på. Redan från början motsvaras de av den naturligt uppkomna föreningen (familjen), arbetsdelningen och samarbetet. Ty själva behoven är till en början knappa”. *Grundrisse*, London 1973, s 612. Samtidigt gällde förstas för både Marx och Engels, att ”frihetens rike” definierades av ett materiellt överflöd utöver det ”nödvändighetens rike” som styrde både de primitiva samhällena och klassamhällena.

³⁴ *Critique de la Raison Dialectique*, s 200-24. Den analogi som ofta görs mellan Sartre och Hobbes saknar täckning. För Hobbes, liksom för Galiani, garanterade naturen ett ursprungligt överflöd åt människan, som bara kunde motta dessa jordens frukter. Se *Leviathan*, XXIV, London, 1968 års uppl., s 294-95.

undveks tidigare. Thompsons angrepp på Althusser exemplifierade också nedbrytningen av ännu en viktig barriär, den som tidigare alltid begränsat den västerländska marxismens viktigare skolor och debatter till ett *nationellt* sammanhang, vilket garanterat en ömsesidig okunnighet eller tystnad och varit till skada för varje verkligt internationalistisk diskurs. Denna dubbla vinning – det nya utbytet mellan historia och teori och över nationsgränserna – har tillhört det gångna decenniets mest fruktbara förändringar...

Så långt tycks alltså de förhoppningar och hypoteser som framlades i *Considerations on Western Marxism* till stor del ha förverkligats. Men all belåtenhet, för att inte tala om självbelåtenhet, skulle vara malplacerad. I ett absolut avgörande avseende har nämligen teorins flöde under dessa år inte gått i den riktning som jag förutsåg. Den marxistiska teorins och den folkliga praktikens återförening i en revolutionär massrörelse har i påfallande grad undgått att materialiseras. Den *intellektuella* konsekvensen av detta misslyckande har, logiskt och ödesdigert, varit en allmän brist på verkligt *strategiskt* tänkande hos vänstern i de utvecklade länderna – det vill säga på allt utvecklande av ett konkret eller rimligt perspektiv på en övergång från kapitalistisk till socialistisk demokrati. Det den marxism som efterträtt västmarxismen har fortsatt att dela med sin föregångare har varit inte så mycket ett ”teorins” som ett ”strategins armod”. Det är omöjligt att peka på något enda skrivet arbete från detta år som ens avlägset uppvisar den typ av begreppsmässig offensiv, den kombination av politisk beslutsamhet och teoretisk föreställningskraft som kännetecknade Luxemburgs eller Lenins, Trotskijs eller Parvus' stora inlägg under åren före första världskriget. De bestämmande faktorerna bakom denna centrala brist, som på förhand utesluter varje triumferande tillbakablick på det gångna årtiondet, reser frågan om de allmänna sociala betingelser under vilka marxismen utvecklats under dessa år. Innan vi betraktar detta större sociala sammanhang är det dock nödvändigt att försöka värdera ett fenomen vars yttersta relation till detta strategiska tomrum återstår att fastställa, men vars omedelbara realitet tycks stå i den mest skärande motsättning till alla påståenden om den historiska materialismens förnyelse under sjuttioalet. Jag tänker naturligtvis på det som har kommit att kallas – av dem som varit mest berörda eller intresserade av det – marxismens kris”. Denna process gavs under 1977 triumferande behandling i amerikanska och västeuropeiska massmedier – *Time* var ett exempel bland många. Men även om denna företeelses omfattning och utbredning varit nog så dramatiska har själva termen alltid varit vilseledande. Vad det egentligen varit fråga om är krisen för en viss sorts marxism, geografiskt begränsad till Latineuropa – i princip Frankrike, Italien och Spanien. Inom detta kulturella och politiska område förekom det faktiskt i slutet av sjuttioalet något som liknade ett sammanbrott för den marxistiska traditionen, just i den stund då marxismen höll på att erövra eller konsolidera nya positioner längs en bred front därutån. Det skulle vara dåraktigt att undervärdera allvaret i denna upplösning, inte bara för de berörda länderna utan för en rationell socialistisk kulturs allmänna rykte.

Vilka syndrom har då karaktäriserat denna den latinska marxismens kris? Två huvudmönster kan urskiljas. Å ena sidan har det, mitt ibland förnyade utbrott av antikommunistisk lidelse i de omgivande kapitalistiska statsformationerna, särskilt då i Frankrike och Italien, förekommit plötsliga och utbredda fördömanden av all marxism av tänkare ur både äldre och yngre vänstergenerationer. Den mest spektakulära omvändelsen av detta slag representeras kanske av Lucio Colletti, en gång den främste marxistiske filosofen i Italien, som inom loppet av tre eller fyra år blev oförsonlig fiende till marxismen och ståndaktig försvarare av en mer eller mindre konventionell liberalism. Hans senaste bok har den rätt passande titeln *Ideologins död*,³⁵ vilket omedvetet påminner om en för cirka tjugo år sedan uppskattad text inom den amerikanska sociologin. I Frankrike följde Sartre under sina sista år sin egen väg från fördömande av kommunismen till formell avsägelse av marxismen, i hans fall i namn av en

³⁵ *Tramonto del l'Ideologia*, Rom 1980.

radikal nyanarkism.³⁶ Dessa eminensers förändring eller förfall har dock inte varit någon isolerad historia. Den har svarat mot en långt mer omfattande sinnesförändring ide litterära och filosofiska kretsar som en gång förbands med vänstern. Symboliska har i detta avseende varit författarna och kritikerna i *Tel Quel*-gruppen, Phillippe Sollers, Julia Kristeva och andra, som praktiskt taget över en natt svängde från glödande hyllningar till materialismen och kult av den kinesiska samhällsordningen, till omvärderingar av mysticismen och hänförelse över samhällsordningen i Förenta staterna.³⁷ Andre Glucksmann, i slutet av sextioalet barrikadkämpe och intellektuell skyddsling åt Louis Althusser, blev ledande publicist inom den "Nya" filosofin – det vill säga en upprepning av de äldsta temana i det kalla krigets ideologiska arsenal på femtioalet, som likställandet av marxism och totalitarism eller identifikationen mellan socialism och stalinism.

Samtidigt förekom i slutet av sjuttioalet en annan typ av reaktion på den ändrade politiska temperaturen i Latineuropa. Det var inte så mycket fråga om regelrätt förkastande eller övergivande av marxismen som en utspädning eller förminskning av den, genomsyrad av en växande skepsis mot själva tanken på en revolutionär brytning med kapitalismen. Ett symptom på denna utveckling var Althusserns växande distans från den historiska materialismens politiska arv som sådant, uttryckt i förnekandet av att den någonsin skulle ha ägt en teori om staten eller politiken, vilket vittnade om en radikal förlust av moral hos en person vars försäkringar om marxismens vetenskapliga överlägsenhet hade varit mer övermodiga och kategoriska än hos någon annan av tidens tänkare. Snart var det Althusser som spred föreställningen om "marxismens allmänna kris" – en kris som han inte visade särskilt stor brådska att lösa.³⁸ Poulantzas, en gång den leninistiska rättrogenhetens stöttepelare, upptäckte nu parlamentets förtjänster och dubbelmaktens faror. De sista intervjuerna före hans död gick till och med ännu längre och talade om en förtroendekris för "politiken" som sådan.³⁹ Skuggan av Michel Foucault, som strax förkunnade "politikens död"⁴⁰ på samma sätt som Bell och Colletti hade gjort med ideologin, föll utan tvekan tungt över dessa parisiska tvivel. I Italien blev liknande strömningar allt fler inom kommunistpartiet. Partiets ledande yngre filosof, Massimo Cacciari, berättade från sin plats i deputeradekammaren för de italienska arbetarna att Nietzsche hade gjort Marx föråldrad eftersom viljan till makt visat sig vara mer grundläggande än klasskampen, samtidigt som man hos många av hans kolleger kunde finna ett stundom välvilligt intresse för Friedmans och Bentham's idéer.

Ingen intellektuell förändring är någonsin evig. Åtminstone ett undantag av utomordentlig heder avtecknar sig mot den allmänna positionsförskjutningen under dessa år. Den äldste överlevande från den västmarxistiska tradition som jag diskuterade, Henri Lefebvre, varken böjde eller ändrade sig under sitt åttonde decennium utan fortsatte att producera stabila och banbrytande arbeten om ämnen som vänstern till stor del brukat negligera.⁴¹ Priset för denna kontinuitet var emellertid en viss isolering.

Överblickar vi den intellektuella scenen som helhet ställs vi inför en märklig paradox. I just

³⁶ Se intervjuerna i *Lotta Continua*, den 15 september 1977, och *Le Nouvel Observateur*, den 10-30 mars 1980 (under rubriken "L'Espoir Maintenant"). Den senare publicerades strax före hans död, efter hans utdragna förlust av de fysiska krafterna som så plågsamt beskrivits av Simone de Beauvoir vilken ser texten som en förvrängd spegelbild, ett verk av en manipulativ intervjuare som hon vid denna tid kritiserade inför Sartre. Dessa omständigheter förklarar men upphäver inte den förändrade inriktningen under hans sista år. Se Simone de Beauvoir, *La Cérémonie des Adieux*, Paris 1981, s 149-152.

³⁷ Se bl a Julia Kristeva, Marcelin Pleynet & Phillippe Sol-lers, *Pourquoi les Etats-Unis?*, ett specialnummer av *Tel Quel* ägnat Åt Förenta staterna, nr 71-73 (hösten 1977).

³⁸ Se "The Crisis of Marxism", *Marxism Today*, juli 1978.

³⁹ Se intervjun "Le Riposte the è difficile trovare", *Rinascita*, den 12 oktober 1979.

⁴⁰ Se den intervju som Bernard-Henry Levy gjorde med Foucault om Sexualitetens historia i *Le Nouvel Observateur*, nr 644 (den 12 mars 1977).

⁴¹ Av särskilt intresse är hans urbanistiska arbeten, *Le Droit a la Ville*, Paris 1967. och *La Production de l'Espace*, Paris 1974.

den stund då marxismen som kritisk teori i den engelsktalande världen nått en framträdande position utan tidigare motstycke har den genomgått en brådstörtad tillbakagång i de latinska samhällen där den var mäktigast och mest produktiv under efterkrigstiden. Särskilt i Frankrike och Italien, den levande historiska materialismens båda ledande hemländer under femtio- och sextiotalen för alla som liksom jag lärde sig mycken marxism från dessa kulturer, har fadermorden varit omfattande. Vad innebär detta? Den marxistiska teorins strömningar kors och tvärs under det gångna årtiondet återstår att utforska. Problemen som de ställer kommer att bli vårt ämne i morgon.

Sid 176-178

Sartre var, anförtror Althusser i det italienska kommunistpartiets veckotidning, en falsk vän till den historiska materialismen och låg faktiskt längre från den än dess skenbara kritiker Levi-Strauss.⁴² Nyheten och uppfinningsrikedomen i det althusserianska systemet var i sig obestridliga, och jag har i andra sammanhang försvarat detta arv.⁴³ De fick snabbt en omfattande prestige och ett stort inflytande i den franska vänstern och ersatte praktiskt taget fullständigt tidigare teoretiska strömningar – representerade inte bara av Sartre utan också av Lefebvre, Goldmann och andra – i formningen av en yngre generation marxister. Men även på toppen av sin alstringsförmåga stod althusserianismen i ett nära och ödesdigert beroende till den strukturalism som både föregick och skulle överleva den. Levi-Strauss hade på ett brådmoget sätt försökt att hugga av den gordiska knut som förhållandet mellan struktur och subjekt utgjorde genom att lyfta bort det senare från varje vetenskapligt forskningsfält. I stället för att stå emot hans drag radikaliserade Althusser det med en version av marxismen där subjekten helt och hållet avskaffades annat än som de ideologiska strukturernas illusoriska effekter. Men i en objektivistisk auktion av det slaget skulle han nödvändigtvis bli överbjuden. Ett år senare proklamerade hans forne elev Foucault en högröstad retorik om ”slutet på människan” vilket i sin tur reducerade marxismen till en ofrivillig effekt av ett gammalmodigt viktorianskt epistem, och till och med bara ett härlett sådant.⁴⁴ Strukturalismens frammarsch leddes eller hejdades långt ifrån genom denna nya tolkning av marxismen utan påskyndades tvärtom trots dess protesterande försäkringar om distans.

Det mest slående exemplet på det åtföljande hegemoniska mönstret kom genom det prov som de franska majhändelserna innebar. Här kunde man tro att strukturalismen som ståndpunkt skulle lida ett fullständigt nederlag inför den historiska dynamik som den försökt tränga undan eller förneka. Kan man tänka sig något slags mer spektakulärt utbrott av individuella och kollektiva subjekt än den revolt som studenter, arbetare och så många andra gjorde 1968? Om nu någon av de förhärskande diskurserna före maj kunde svara på detta enastående politiska utbrott av klasskamp och överleva genom att teoretisera det skulle det väl logiskt vara den variant av marxismen som utvecklats av Althusser? Ty även om den på andra sätt inte var anpassad till förändringen ägde den åtminstone en teori om motsättning och överbestämning, och därmed om den typ av ”brytningens enhet”⁴⁵ som kunde ge upphov till just en sådan revolutionär situation i ett klassdelat samhälle som faktiskt hade inträffat i Frankrike. I praktiken skedde exakt det motsatta. Althusser försökte verkligen anpassa sin teori genom att i efterhand ge utrymme och roll åt ”massorna”, som enligt vad han nu medgav ”gjorde

⁴² Se hans tvådelade inlägg, publicerat under rubrikerna ”Teoria e metodö” och ”Gli strumenti del marxismo” i *Rinascita*, den 25 januari och 1 februari 1964, med kritik av åsikter som Umberto Eco uttryckt om huvudströmningar inom den samtida kulturen. Denna text har konsekvent förbisetts i standardbibliografierna över Althusserns skrifter.

⁴³ *Arguments within English Marxism*, London 1980.

⁴⁴ *The Order of Things*, London 1970, s 261 f.

⁴⁵ Se *For Marx*, London 1969, s 99 f.

historia” även om ”män och kvinnor” inte gjorde det.⁴⁶ Men eftersom den allmänna inriktningen på Althusserns forskning inte korrigerades eller utvecklades, resulterade införandet av det historiska subjektets problem i det maskineri av strukturell kausalitet, som angetts i *Att läsa Kapitalet*, endast i inkonsekvens. Ingen ny syntes uppstod som kunde jämföras med hans tidigare arbeten. Följden blev, i mitten av sjuttioalet, en successiv försvagning och upplösning av den althusserianska marxismen som strömning.

Den egentliga strukturalismen passerade däremot, tvärtemot alla förväntningar, genom majs skärseld och återuppstod som Fågel Fenix på andra sidan – visserligen försvagad och modularad men inte genom något annat än ett tvetydigt kronologiskt prefix. Där strukturalismen tidigare hade funnits fanns nu poststrukturalismen. Det exakta förhållandet mellan dessa båda, den familjelikhet eller gemensamma härstamning som förenar dem under den tunna tidsmarkeringen, återstår att fastställa. Det kan visa sig vara det mest avslöjande draget hos båda. Få har dock betvivlat existensen av en förbindelse. Ja, två av de mest centrala figurerna i den förra har varit minst lika framträdande i den senare. Det gäller Lacan vars *Skrifter* – sammanställda 1966 med mycken strukturalistisk *réclame* – redan föregrep mycket av den interna strukturalistiska kritik som utvecklades efter 1968, och Foucault som utan besvär eller buller förflyttade sig från en konstellation till en annan, alltid i takt med nuet. Derrida själv, en renare poststrukturalistisk tänkare vars första trio av arbeten, som publicerades 1967, förberedde positionerna för den allmänna ”revideringen av domslut” efter maj kunde, trots allt sitt småsinta hackande på Lévi-Strauss, inte låta bli att hylla denne som sökare av en ”ny diskursiv position” där ”allt börjar med struktur, konfiguration eller relation”, men samtidigt ”överger alla referenser till ett centrum, ett subjekt, ett ursprung, en absolut *archia*”.⁴⁷

Under sjuttioalet blev så marxismens förskjutning till den parisiska kulturens marginaler alltmer markant. Sartres *Flaubert* hade, när den äntligen publicerades, i praktiken utseendet av ett postumt arbete – inte i förhållande till författarens liv utan till den kulturcykel under vilken det koncipierades. Althusserns författarskap ebbade ut i obetydliga fragment och kommentarer. Under tiden fortsatte strukturalismen och dess avkomma att vara ymnigt produktiva.

⁴⁶ *Lenin and Philosophy*, London 1971, s 21 f.

⁴⁷ *Writing and Difference*, London 1979, s 286.